

Мереживо життя

Функціонування мережі раннього втручання
України в умовах війни

ЗОБРАЖЕННЯ: GETTY IMAGES

КОРОТКА ВЕРСІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виконавці

БФ «Інститут раннього втручання» (м. Харків)

ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН»

За участі

НРЦ «Джерело» (м. Львів)

ГО «Здорове суспільство» (м. Одеса)

ЗОЦКР «Дорога життя» (м. Ужгород)

За підтримки

Foundation Caritas

Dutch Foundation SOFT tulip

ГС ВГО «Національна Асамблея людей з інвалідністю України»

Wilde Ganzen Foundation

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ДИЗАЙН І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	4
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	5
Яка ситуація склалася в сімей і фахівців на момент дослідження?	5
Як надавалась та отримувалась послуга раннього втручання на момент дослідження?	6
Як батьки бачать послугу раннього втручання?	7
АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ	10
ВИСНОВКИ	12
РЕКОМЕНДАЦІЇ	12

Вступ

Під час жахливої, жорстокої агресії росії проти українського народу фахівцям, які підтримують сім'ї, дуже важливо не втрачати здатності думати про сім'ї та маленьких дітей, розуміти, у яких умовах вони опинилися і якої допомоги потребують.

Фахівці, як і сім'ї, пережили гострий стрес та травмовані війною. Тому дуже важливо спиратися на об'єктивні дані, щоб приймати правильні рішення та надавати дієву підтримку сім'ї й дитині, незважаючи на продовження бойових дій в Україні.

Для цього в травні 2022 року, на третій місяць повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, було проведено дослідження «Функціонування мережі раннього втручання України в умовах війни».

Метою дослідження було вивчення ситуації щодо послуги раннього втручання (РВ) на третій місяць після початку широкомасштабних воєнних дій в Україні.

Завдання, які вирішувалися:

- Дати опис ситуації, у якій опинилися сім'ї та фахівці через три місяці після початку війни.
- Описати особливості надання послуги РВ на момент дослідження.
- Визначити основні характеристики послуги РВ, які виявилися значущими для батьків на початку війни.

Дизайн та методи дослідження

Для проведення дослідження було розроблено два опитувальники: для батьків та для фахівців.

Опитувальник для фахівців складався з питань, що дозволяли описати життєву та професійну ситуацію, у якій опинилися фахівці раннього втручання на початку війни, й особливості надання послуги РВ сім'ям у воєнний час.

Опитувальник для батьків складався з питань, що також стосувалися визначення особливостей ситуації, у якій опинилися сім'ї на початку війни, а також характеристик послуги раннього втручання, які батьки вважали значущими для них у цій ситуації. Для відповіді на питання «Чим для вас є раннє втручання на даний час?» батькам пропонувалося закінчити речення. Обробка результатів проводилась методом постійного порівняння, який використовується для аналізу якісних даних (Глейзер і Стросс, 1967). Цей метод аналізу передбачав такий алгоритм дій: відповіді батьків на кожне питання ділилися на чанки та

кодувалися, отримані коди поєднувалися у змістовні категорії й групувалися за темами. У залежності від кількості чанків у кожній категорії підраховувалася наповненість категорії й здійснювався її змістовний опис.

Результати дослідження

I. Яка ситуація склалася в сімей і фахівців на момент початку дослідження?

У дослідженні взяли участь 76 фахівців та 80 батьків із Харківської, Закарпатської, Одеської, Львівської, Донецької, Луганської областей та м. Вінниця. 52,6% фахівців та 31,3% сімей були змушені змінити місце проживання. Переважно це ті, хто проживав на території активних бойових дій. Серед тих, хто виїхав, 17,1% фахівців та 18,8% сімей перебували за кордоном. Географія перебування була досить широкою й охоплювала Німеччину, Польщу, Болгарію, Чехію, Нідерланди, Естонію, Грузію, Велику Британію.

27,6% фахівців та 28,7% батьків на момент дослідження почувалися в безпеці. Вони перебували або на західній частині України, яка знаходилася далеко від кордонів з росією, від вибухів, активних бойових дій, або за кордоном. Відчуття безпеки давало *«добре знайома середовище, коли поруч ті, кого я знаю й відчуваю щодо них упевненість»*.

65,8% фахівців та 67,5% батьків зазначили, що відчують себе в безпеці тільки частково. І батьки, і фахівці відзначали, що їх *«лякають повітряні тривоги»*, *«війна стоєть всіх, хто знаходиться в Україні»*, *«ракета може долетіти будь-куди»*.

Для тих, хто перебував за межами України, важливою була фізична безпека, але тривогу та непевність викликало те, що в новій країні *«нові умови, нові закони, мови не знаємо»*, *«у вухах ще вибухи, прольоти літаків, стрілянина»*, *«в іншій країні в безпеці, але в повній невизначеності»*.

Незважаючи на стрес та вимушену міграцію 62 фахівці (81,6%) продовжували працювати, із них 46 (74,19%) — надавати послугу РВ. Практично всі (91,8%), навіть не працюючи в ранньому втручанні на момент опитування, хотіли б спілкуватися з колегами з інших команд РВ у вигляді регулярних онлайн зустрічей — семінарів та тренінгів (81,6%), обговоренні випадків (69,7%). Від такого спілкування фахівці очікували обміну досвідом, як працювати в нових умовах війни (74,19%), та підтримки (17,18%). 21 фахівець був готовий випробувувати нові форми співпраці з фахівцями інших команд, приєднавшись до них як члени команди для надання послуги РВ.

Серед причин, які не давали можливості фахівцям працювати в ранньому втручанні, — вимушено перервана в результаті бойових дій робота організацій, особисті проблеми

та відсутність емоційних ресурсів, технічні перешкоди й неможливість підтримувати зв'язок із командою, втрата зв'язку із сім'ями, які отримували послугу до війни, вимушене переселення. Повернення до надання послуги раннього втручання, на думку фахівців, потребувало вирішення організаційних та фінансових питань, стабілізації ситуації у власному житті, додаткового навчання, можливості мати підтримку тренерів раннього втручання, забезпечення контакту із сім'ями, які були в послугі, і новими сім'ями.

Для тих, хто продовжував надавати послугу РВ, основними потребами було отримання нових знань щодо супроводу сімей і дітей під час війни, знання про травму та роботу з нею (96,1%), фінансові й матеріальні потреби (53,9%), потреба в емоційній підтримці та попередженні емоційного вигорання (40,8%).

II. Як надавалася й отримувалася послуга раннього втручання на момент дослідження?

Серед сімей, які взяли участь у дослідженні, 33,8% отримували послугу РВ особисто, 33,8% — онлайн, 32,5% — мали комбінований формат. При отриманні послуги в онлайн форматі використовувалися Viber (91,9%), Zoom (21%), Telegram (9,7%), WhatsApp (8,1%), Skype (3,2%). Серед месенджерів лідерами використання були Viber і Zoom, які є поширеними в Україні для особистого й професійного спілкування.

Основними проблемами при онлайн зустрічах як для сімей, так і для фахівців були поганий зв'язок (23,8%), відсутність грошей на оплату інтернету (13,0%), відсутність достатньої кількості гаджетів у зв'язку з онлайн роботою або навчанням інших членів сім'ї (6,3%).

Частота зустрічей із сім'ями зберігалася такою, якою була до війни — переважно 1 раз на тиждень, хоча могла змінюватися в залежності від потреб сім'ї. Складні й абсолютно нові ситуації виникали, коли зустрічі із сім'ями доводилося проводити в бомбосховищах, вони переривалися або скасовувалися через повітряні тривоги. Важливо, що вдавалося зберегти регулярність зустрічей із сім'ями, що надавало стабільності й певної передбачуваності в тому хаосі та непевності, які панували в той час.

Із початком війни багато уваги на зустрічах приділялося емоційним станам батьків і дітей. Фахівці відзначали регрес деяких навичок у дітей, емоційні складнощі в батьків. *«Поведінка дітей сильно змінилася, і частина цих труднощів пов'язана з пережитою травмою; при цьому батьки також потребують підтримки».*

Фахівці теж перебували у стресовому стані. Ситуація вимушеного переселення й різких і непередбачуваних змін, пов'язаних із війною, виникла не тільки в сімей, але й у фахівців: *«Є власний емоційний стан, який впливає на роботу більше, ніж зазвичай».*

Для 92,1% фахівців ресурсом у подоланні таких станів стала командна робота й спілкування з колегами з інших команд.

Також з'явилася нова реальність у роботі із сім'ями. Фахівці відчували: *«Сім'ї стали більш відкритими, з'явилося партнерство, послуга раннього втручання виявилася для них зараз більш актуальною, ніж раніше»*; *«Батьки відчують нашу підтримку й участь, у свою чергу зараз підтримують спеціалістів»*; *«В умовах війни відчують сильну підтримку від сімей»*; *«У мирні часи відчувала, що сама більше надаю емоційну підтримку. Зараз це емоційний взаємобмін»*; *«Ми підтримуємо одне одного, сім'я — мене, я — її, бо всі опинилися в рівних умовах»*. Таким чином, ще одним важливим ресурсом для фахівців стала підтримка сімей.

«Під час війни партнерські відносини із сім'ями, що отримують послугу, вийшли на новий рівень довіри, тепер ми підтримуємо одне одного: фахівці — батьків, батьки — фахівців».

III. Як батьки бачать послугу Раннього втручання?

Аналіз відповідей батьків на питання **«Чим раннє втручання допомагає в даний час?»** показав, що важливим результатом РВ на момент опитування для них стало почуття впевненості й самоефективності, компетентність у питаннях розвитку та виховання дитини, можливість розуміти психічні стани й поведінку дитини.

КАТЕГОРІЯ

ВИСЛОВЛЮВАННЯ БАТЬКІВ

**ВПЕВНЕНІСТЬ ТА САМОЕФЕКТИВНІСТЬ
БАТЬКІВ:**

КОНТРОЛЬ СИТУАЦІЇ ТА ВПЛИВ НА НЕЇ

(наповненість категорії 57,1 %)

раннє втручання допомагає *«розуміти, як поводитися в сучасних реаліях»*, *«знайти рішення в непростих ситуаціях»*, *«знати, що я все роблю правильно»*, *«бачити свої помилки»*, *«розуміти, що наші зусилля потрібні, важливі й вагомі»*.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПИТАННЯХ

РОЗВИТКУ ДИТИНИ

(наповненість категорії 17,3 %)

раннє втручання допомагає *«розставити пріоритети стосовно розвитку дитини»*, *«зрозуміти, як правильно вирішувати проблеми у вихованні дитини»*, *«застосовувати практичні знання для належної допомоги дитині»*, *«справлятися, ефективно взаємодіяти з дитиною»*.

МЕНТАЛІЗАЦІЯ:

здатність батьків розуміти дитину, бути уважними до її психічних станів та інтерпретувати поведінку

(наповненість категорії 14,8 %)

«стала розуміти свою дитину», *«розуміти поведінку дитини — це підтримка, це допомога в будь-який час»*, *«краще зрозуміти розвиток нашої дитини»*, *«розуміти, як поводитися з дитиною з аутизмом»*.

Послуга раннього втручання надала широкий спектр підтримки в подоланні кризи, пов'язаної з війною, включаючи емоційну, інформаційну й матеріальну.

КАТЕГОРІЯ

ЕМОЦІЙНА ПІДТРИМКА

(наповненість категорії 50,6%)

ВИСЛОВЛЮВАННЯ БАТЬКІВ

допомагало *«залишатися спокійною»*, давало *«психологічну підтримку»*, *«можливість відновити психологічну рівновагу»*, *«не втрачати зв'язок із реальністю»*, *«зберігати рівновагу й бути спокійною»*, *«психологічно боротися зі страхами»*, *«не впадати в депресію»*, *«не збожеволіти»*, *«зберігати відчуття зв'язку з тим, що було до війни»*, давало надію *«бути ще сильнішою, мужньою»*, *«вірити в те, що все добре»* та можливість *«просто бути мамою з гарним настроєм, «бути в ресурсі»*.

ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА

(наповненість категорії 16.7%)

• дозволяло *«отримувати професійні й своєчасні відповіді на питання, що виникають у процесі взаємодії та спілкування з дитиною», «інформацію, яка мене цікавить», «підказки для роботи з іншими фахівцями й установами».*

МАТЕРІАЛЬНА ПІДТРИМКА

(наповненість категорії 8,11 %)

• *«допомога продуктовими наборами, памперсами й засобами гігієни», «фінансова, гуманітарна допомога».*

Послуга РВ допомагала розвитку дитини в різних сферах (наповненість категорії 86%), отриманню нею навичок, які використовуються в реальному житті, що підвищує й поглиблює участь дитини в життєвих ситуаціях. Це важливо в умовах стресу, щоб попереджати регрес дитини та втрату навичок через стрес, страх і руйнування рутин сім'ї.

Послуга раннього втручання за словами батьків **розширювала їхні можливості**. Дитина ніби отримувала *«інших батьків»* або *«батьків з іншими можливостями»*. Це батьки, які *«знають як спілкуватися й розвивати дитину», «вирішувати проблеми виховання», «знають, як поводитися в критичних ситуаціях»* та *«долати труднощі в повсякденному житті», це «мама з ресурсом»*. Батьки, які отримують підтримку, мають більший потенціал самостійно вирішувати труднощі у своєму житті, у тому числі й труднощі, пов'язані з дитиною.

У ситуації початку війни **найбільш цінним у ранньому втручанні батьки визначили** безперервність послуги (26,47%), відносини з фахівцями (63,95%), якості фахівців (9,3%). Батьки описували відносини з фахівцями, виділяючи важливість спілкування, гнучкого підходу, готовності прийти на допомогу, співчутливості й людяності, довіри та розуміння, зворотного зв'язку. Батьки цінують розуміння й підтримку, які надаються раннім втручанням.

Серед якостей фахівців, які для батьків стали найбільш значущими, були такі, що пов'язані з професійними знаннями (*«професіоналізм», «досвід і знання»*), емпатичністю, морально-ціннісними якостями (*«велике піклування за нашу родину, слова й дії підтримки» «щире відношення до кожного з нас», «дбайливість і самовідданість фахівця», «людяність, уважність і співчуття»*).

Описуючи безперервність як те, що вони цінують у ранньому втручанні, батьки вказували на постійний зв'язок та обмін почуттями, думками з фахівцями, відзначали, що *«стабільність підтримує», «добре, що вони працюють і не закриваються під час війни і є куди звернутися за допомогою»*, *«можливість продовжувати зустрічі з фахівцем», «зв'язок, нас не покинули», «послідовність та безперервність нашого спілкування», «кожного разу ми ставимо нове завдання для нашого розвитку».*

Аналіз результатів

Початок війни поставив фахівців та батьків перед викликами, оскільки ситуація, що виникла, характеризувалася абсолютною новизною, непередбачуваністю, швидкими й шаленими за змістовним діапазоном змінами. Батьки й фахівці опинилися в травматичній ситуації, переживаючи стрес.

Фахівці та батьки докладали зусиль, щоб налагодити роботу в абсолютно нових і непередбачуваних умовах, створюючи гнучкий графік зустрічей, використовуючи телефон, листування, працюючи в бомбосховищах. Фахівці й батьки шукали можливості для придбання девайсів, які забезпечують більш стабільний зв'язок. Унаслідок цих зусиль роботу з батьками налагоджено краще, батьки стали більш зацікавленими в регулярному спілкуванні з фахівцями.

Отриманий під час пандемії Covid 19 досвід дозволив адаптувати послугу раннього втручання до надання в онлайн форматі з урахуванням специфіки та збереженням базових принципів. Довоєнний досвід дав можливість не переривати послугу з початку війни, зберегти частоту, тривалість і структуру зустрічей. Збереження сетінгу давало відчуття передбачуваності й стабільних відносин. Послуга раннього втручання забезпечувала батькам і фахівцям зв'язок із тим, що було до війни, наступність між минулим та теперішнім життям.

Стабільність надання послуги раннього втручання та якість комунікації з фахівцями допомагали стабілізувати розвиткове середовище для дитини, відбудовувати зруйновані й створювати нові засади, забезпечувало отримання дитиною вмінь, навичок і компетентностей, які підвищують та поглиблюють участь дитини в щоденних активностях. Послуга навіть в умовах війни відповідала на очікування батьків щодо забезпечення розвитку дитини.

Послуга раннього втручання в умовах війни створювала для батьків підтримуюче середовище, допомагаючи їм подолати безпомічність і розгубленість, повернути впевненість у собі та контроль за своїм життям і життям своєї дитини, підвищити компетентність і самоефективність; стала для батьків ресурсом, який допомагав їм

зберігати певний рівень емоційної стабільності, дозволяв піклуватися про дітей та про себе.

Послуга дозволяла забезпечувати поінформованість батьків, емоційну стабільність, чутливість, підтримувати здатність батьків «бачити» дитину, розуміти її реальні потреби, підсилювати наявні й шукати нові ресурси сім'ї для переживання травматичних подій, пов'язаних із воєнною ситуацією.

Війна руйнує соціальні відносини, розриває зв'язки, які у звичайному житті створюють мережу підтримки для сім'ї. У такій ситуації кожний втрачений зв'язок може бути додатковим стресом для родини та дитини. У той же час взаємини між фахівцями й батьками, їхня якість та безперервність стали джерелом підтримки й подолання стресу як для батьків, так і для фахівців.

Серед ресурсів, які допомагали фахівцям упоратися із ситуацією та продовжувати надавати послугу, було спілкування з колегами. Таке спілкування надавало емоційну підтримку, відчуття професійної спільноти, створювало можливості обміну інформацією й досвідом, напрацюваннями в наданні послуги в умовах війни, забезпечувало підтримку колег у подоланні можливих труднощів.

Нова реальність війни об'єднала фахівців та батьків наявністю спільного досвіду. Важливим ресурсом для фахівців у новій ситуації стала підтримка батьків.

Фахівці виявили готовність випробовувати нові формати міжкомандної співпраці, надавати послугу раннього втручання у складі інших команд. Це було відповіддю на ситуацію руйнування через війну деяких команд РВ. Фахівці вбачали в цьому розширення можливостей і збагачення, незважаючи на абсолютну новизну такого підходу й певні ризики.

СТИСЛІ ВИСНОВКИ

1. Досвід війни об'єднав фахівців і батьків, та створив нові умови для побудови партнерських відносин та взаємної підтримки.
2. Послуга РВ забезпечила безперервність та змогла надати широкий спектр підтримки сім'ям, включаючи емоційну, інформаційну та матеріальну, сприяла підтримці соціальних зв'язків та забезпеченні відчуття певної стабільності в ситуації драматичних змін.
3. Послуга РВ відповідала на очікування батьків щодо розвитку дитини навіть в умовах війни, допомагала запобігати регресу дитини.
4. Послуга РВ дозволяла підтримати та підвищити компетентність і самоефективність батьків в ситуації недостатньої безпеки, нестабільності та зміни звичного середовища.
5. Спеціалістам необхідна інформаційна, фінансова і емоційна підтримка для попередження емоційного вигорання, пошук нових форм міжкомандної взаємодії.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

для надання послуги раннього втручання під час війни

1. В зв'язку з негативним впливом на розвиток маленької дитини нестабільності та руйнування звичайних сімейних рутин важливо приділяти особливу увагу доступності та стабільності надання послуги, гнучким виконанням домовленостей з батьками щодо часу, обсягу, змісту послуги. Стабільність надання послуг та якість комунікації з фахівцями надає сім'ї підтримку у відбудові звичних та створенні нових сімейних рутин, що перешкоджає негативному впливу стресу на розвиток маленької дитини.
2. Необхідно впроваджувати сімейно-центровані партисипативні практики надання допомоги. В зв'язку з змінами, які виникли як наслідок непевності ситуації, послуга РВ в умовах батьківського стресу є підтримуючим середовищем для батьків, допомагає їм подолати безпомічність, розгубленість, повернути впевненість в собі та контроль за своїм життям і життям своєї дитини, підвищити компетентність і само ефективність.
3. Особливу увагу слід приділяти підтримці фахівців РВ, організовувати регулярне професійне спілкування, навчання та тренінги з питань травми та подолання її наслідків, обговорення випадків та супервізії, шукати нові форм взаємодії команд раннього втручання з різних регіонів України, формувати команди ведення випадку із залучення фахівців з різних команд, шукати можливості фінансового та матеріального забезпечення роботи фахівців.